

Hanák Ottó: SAJTAPÍR

Előzetes írói munkásság: Vézna, suta, ügyetlen, magának való, magányos, fantáziadús kisfiú.

Vézna, suta, ügyetlen, magának való, magányos, fantáziadús kisfiú. A közös játékokból gigolyózzák, nem Boka, nem nemecekernő. Nem tud focizni, az ilyen kapufának se jó.

Az otthon, a kuckó-meleg, az jó. Biztos menedék. A biztonság maga. Itt a homokvár valójában igazí vár: lakói vannak, története van, csak az övé, sérthetetlen, hiszen a teremetője és szereplője is ő maga. Sőt: ő maga a társulat. Innen nézve Gergő, onnan nézve Jumurdzsák. Nemcsak a kegyetlen gyermeki sértés, hanem a sutaság tudata rekeszti ki. Igazi felszabadulás, a megvilágosodás maga a betűk-szavak-mondatok felismerése, a könyv az igazi varázslat.. Az első mesekönyvek: technikai segédeszközök az olvasás mechanizmusához. Mesék – ugyan, kérem! Azt minden pisis övodás tudja, hogy tündérek nincsenek, csak vámpírok vannak! Mégis – a körülötte levő világ, a parányi orbis annyira valószínűtlen, hogy egyszerűen kell lennie valahol egy „igazi” világnak. A könyvek! Hát persze! Írva van, hogy van egy másik világ, ami a valódi, s így lesz a valóság égi mása a való világ. Ami persze egy virtuális világ. Működni kezd a „Mátrix”. (Hogy el ne felejtsem: ez az ötvenes évek eleje, a pusztán, ahol mi laktunk, vasárnap délután összeültek az emberek egy rádiónál meccset hallgatni.)

A „virtuális világ”-gal párhuzamosan, persze, zajlanak a dolgok. Az olvasás is alkotó tevékenység, amennyiben újratertemtés, és ez a zajlás csak zavaró mellékkörülmény. A tudatalattiban gyűlik azért a tapasztalat, s megjelenik a homályos, nyugtalanító érzés, hogy itt valami nem stimmel... Van már értő jóbarátja (Merő Béla), akivel azért meg lehet dumálni dolgokat, de ahogy tágul az idő és a tér, az a határ, ahol a „világ” kezdődik, az Ober-Enz, egyre távolabb kerül (körül is éri majd a Földet, s majd egy novemberi angyalnál találkozik az origóval, mint tudjuk).

A kamaszkorról, az ébredésről, a csetlés-botlásról a felnőttek hajlamosak elfeledkezni, vagy nagyon komoly képpel tudományosan megértekezik – pedig éppen a felnőttek tudják igazán (főleg a saját gyermekeikkel kapcsolatos konfliktusaik kapcsán), hogy a későbbi felnőtt életét jellemző összes lényeges tulajdonságuk éppen ebben a 16-18 éves korban alakul ki. (A kamaszok legbandzsább illúziója, hogy most mindent bele, majd kinőjük, leszokunk róla, majd, ha felnövünk, más lesz. Hát nem lesz más.)

A „kisfiú” 16-18 éves kora 1964-1966-ra esik. A „valami nem stimmel”-érzés tombol, ezerral. Ez nemcsak az álmodozások, hanem a lázadozások kora is. Ekkor nyílik rá a szem először a felnőtt világ álságosságára, a víz prédikálására borivászat közben. Ez nemzedéki probléma: a világ olyan, amilyenné a felnőttek teszik, adott tehát az „ellenség-kép” és adott a feladat is. Ami rossz, azt meg kell javítani.

Annak a korosztálynak annyi volt a világ, amit maga körül látott, vagy látni engedtek (s ki nem loptak) belőle. Előzre csak balra láttunk utat, de eléggé veszélyes dolog volt az eszméket a gyakorlattal ütköztetni, mert hamar az ütközők között találjuk magunkat. A mai logikai önkívület: belebombázni a demokráciát Irakba, Afganisztánba – akkoriban ez nagyüzemileg Vietnámban folyt.

A „kisfiú” és Merő Béla tehát odaképzelték Che Guevarát a vietnámi dzsungelbe.

– Kis történelmi kitérő:

1961. április 12: első ember a világűrben
1961. ápr. 17: kuba emigránsok amerikai segédlettel partra szállnak a Dísznő-öbölnél
1962. október 22: amerikai blokád Kuba körül
1963. nov. 22: megölik J. F. Kennedy amerikai elnököt
1964: leváltják Hruscsovot.
1965. nov. 18-20: MSZMP KB kiadja a gazdasági mechanizmus reformjéről szóló irányelveit.
1966. nov. 28: Magyarország és az USA kapcsolatait nagyköveti szintre emelik.
1967 – megölik Ernesto de la Serua „Che” Guevarát.– az ún. „hat napos” arab-izraeli háború
1968 – **Csehszlovákia**: jan.: Dubček a ČKP első titkára
márc.: drezdai találkozó
július: varsói levél
július 29: Ágcsernyői találkozó
aug. 3: ún. „pozsonyi nyilatkozat”
aug. 20: „baráti segítség”, Csehszlovákia lerohanása
(Nem történelem: Baka István: *„Bánatok”* c. verse levélben 1968. VIII. 26-i dátummal.)
– megölik Robert Kennedyt
– megölik Martin Luther Kinget
– ötszázezer főlé emelkedik az USA katonai létszáma Vietnámban
– Nyugat-Európán sztrájk- és diáklázadáshullám söpör végig. (Hippik Amerikában, háborúellenes mozgalmak, Joan Baez, Angela Davis, Sartre stb.)
1969: Woodstocki fesztivál.

(Az ún. beat-líradalomból nem sok jön át – de az agyot durran: Saliger: Zabhegyező 1964. Továbbá: Szolzsenyicin: Ivan Gyenyiszovics egy napja, Európa, 1963. Az egzisztencializmus, Gondolat, 1966.)

A „kisfiú” érzelmileg nehezebben éli meg a kamaszkor ellentmondásait, gyötrelmeit és boldogságát, mint társai. A kamasz egy érzelmi állapothoz – a szerelemhez – keres valóságos személyt, s ő is megtalálja a maga Gináját-Annáját. A banális malőrök felejthetők – de neki életre szóló törést jelent az elutasítás. Emlékezetem szerint soha nem írta le a nevét, legfeljebb olyan képi utalásban, mint a „Veronika-kendő”. Az ideál attól az, ami, hogy elérhetetlen, az érzés testtelen: nincs konkrét történés, idő, tér; megfoghatatlan.

Közben – mint láttuk – zajlottak a dolgok, rendesen. Szépen, lassan, alattomosan bővül a tudat alatti „valami nem stimmel”-érzés. Van egy boldog nyara (ami kivételesen időben és térben is behatárolható: 1965, Fadd-Dombori). Az már világos, hogy a naiv elképzelés, miszerint az avellisták köre majd az egyetemen folytatja magát, szertefoszlott, de az Ober-Enz mostantól Szegedig ér. A vézna-suta-ügyetlen kamasz katoná lesz, s őrmesterként szerel le! A katonaságnál végre egyívásuák között van, előfelvételis század, jó fejek, még lehet valami, jöhetsz, Szeged, én, Baka István itt vagyok! A többi már történelem. (Irodalomtörténet, ha úgy tetszik.)

1972-73-ban összetalálkozik a való világ a virtuállissal. Éles a kontraszt: ott kezd tanárkodni, ahol öt éve még diák volt, belekerül a hétköznapi taposómalomba, goromba az ébredés: nincs másik világ, csak álmok vannak, mert a világ ilyen, amilyen, ebben kell élni. Ebben kell megélni.

Ennél kevesebb is elég a depresszióhoz.

Aztán újra Szeged. Most már lenne csapat, lennének társak – de ebben a csapatban ő már a Nagy Öreg. „Gazdátlan hajók”, Szegd, 1979.

– „Előbeszéd, mely nem bevezető”, Ilia Mihály:

„... Akinék kötete is van már, köztük – Baka István – az szándéka ellenére is erőst vonzást gyakorol rájuk, sőt óhatatlanul hatást is. Ennek a költőnek már félreismarhetetlen saját hangja van a kortársi magyar lírában, kötött formák, erős gondolatiság, magyarság-emberség nagy költői témájának mély átélése. Vonzása nyilván csak a hely azonosságában van, a közelségében, de a példája nem véletlen, és a vele együttszólók szerencsésnek vélhetik mindezt.”

Mi az, amiért Szekszárd ezerszer áldott és átkozott, mi az a kényszer, hogy ide vissza kell jönni, miért csak itt, a zöld konyhaasztalnál lehet igazán írni?

Ahogy zsurorodik az idő, azon kapom magam, hogy egyre többször dobolok az ablakpárkányon, a viháncoló cinkéket nézve egyre gyakrabban tűnődök ezekről a kényszerekről. Meg arról az időről. Meg, hogy kell egy csapat, persze.

Talán a legenda. Az a kisfiú- és kamaszkor, amely ellen lázadt, amelyből elvagyódott? A legenda – a „jövőnkől szőtt ruha” – lehullott, a király meztelen. Mégis itt lenne az Ober-Enz? Minél beljebb tiprodunk az ÉLET-be, annál idillibb lesz az a világ, amelyikben csetlett-botlott egy kisfiú, akiről a nekrológot író egykori diáktársban is csak az ő „masságának” a képe maradt? Vagy úgy szeretem Rodostót, hogy soha el nem feledhetem Zágont?

Gyengécske verssel jelentkező ifjakat nem küldött el soha – inkább a prózairásra beszélte rá, mert a vers, ugye, az más. Ő, aki egy-egy képet képes volt évekig csiszolgatni-dédelgetni, miért írt prózát? Főleg ilyen pongyolán-zúrzavarosan...

Hiszen tudott ő virtuózan „prózázni”, mondjuk a Délmagyarországban, de még a spontán TV-s beszélgetések is összefogottak voltak.

Akárhányszor is oda lyukadok ki, hogy ez a módszer szándékos.

Sztorikat, emlékezéseket felnőttként is ki tudunk írni a kamaszról, aki voltunk, de magát az érzelmi állapotot, a megfoghatatlant nem tudjuk visszaadni, hiszen nem léphetünk vissza az időben, az a kamasz már nem lehetünk. Nincs megfelelő műfaj.

Ha pedig nincsen, akkor ki kell valamit találni.

Nálam értékbb és avatottabb emberek írtak-írnak a lírájáról – én csak utalnék rá, hogy rengeteg szálat elvarrt, lezárt (*„Azt hittük, hogy a dzsungelek”, „Legenda, hát lehullasz”, „Raszkolnyikov éjszakái”-t* majd Pehotnij, *„Elnent a gyermek”* – de hol a kamasz?!) Az úgynevezett „korai verseket” gonoszul irtotta – de bizonyosan nem csak a nekem írt levelei maradtak meg. Lehet, hogy a felnőtt „nem vállalta” a zsengéket – de a *„Karácsony”-t* a legutolsó időkig el tudta mondani – kötetbe mégsem került. Külön történet, hogy miért nem.

Nekem nem tetszettek a prózái. Most sem hiszem, hogy a bennfenteseken kívül ismertek lennének. A csóró, nyájas könyvtári olvasó szellemi táplálékul nem ezt viszi esti olvasmánynak. Elég beleolvasni, és inkább a *„Háború és béke”,* három kötetben.

Keveredik a való – és a virtuális világ, a tér, az idő, a személyek, keveredik a történet is – ha ugyan egyáltalán beszélhetünk történésről. A rémisztően pontos valóságos elemek fokozzák az olvasóban a zavart, főleg, ha az ember ismeri azokat a helyeket, alakokat, s nagyjából azt is tudja, hogy az, ami mégis történet, az valójában nem ott, nem akkor, nem azzal a személlyel esett meg, esetleg nem is vele. Hát dobolhat az ember az ablakpárkányon, ha éppen olyanja van, és el is mélázhat azon, hogy akkor mi is van itten?

Ha az ember megpróbálja összerakni a darabokat, messzire juthat. De olyan ez, mint a gyermekkori kaleidoszkóp: összerezáva csudás képet kap, de ha széjjelszedi, színes üvegdarabokat talál, és marad egy elrontott játékszere. A kaleidoszkóp úgy jó, hogy a búcsúkbán árulják, továbbá a görbe tükörben az egyenes görbének, a görbe egyenesnek látszik, és hülye kérdésre csak hülye válasz lehet logikus. Ha a világban helyét kereső kamasz káoszát – mint életérzést – akarjuk visszaadni, akkor logikusnak tűnik – mint módszer – ez a kaotikus próza.

Jól ki van ez találva. Örök játékunk volt a végtelen mese, amelyikben gonosz kis aknák lapultak. Robbangattak váratlanul, nem hagyták az embert nyugodni, muszáj volt spekulálni a folytatáson, és rágódni az ármányon, hogy talán át vagyunk verve valahogy – mert ebbe a próza-dzsungelbe nagyon belevisz Baka István.

Ha az olvasást, mint alkotói folyamatot szemléljük, akkor a szöveg újratertemtésében eljutunk ahhoz a hökkent zavarodottsághoz, amit érdemes jól megragadni, elidőzni vele, amíg lehet, mert kis szerencsével visszaálmódhatjuk önmagunkat – ha nincs szerencénk, akkor csak Baka Istvánt. Vagy a saját kamaszgyermekünket. És talán már nem is szeretünk annyira felnőttek lenni.

Legmesszebb akkor jut a nyájas olvasó, ha megpróbálja ezt a hökkent zavarodottságot értelmezni, s nem a szöveget, s ha egy pillanatra elhiszi, hogy „ez mind én voltam egykoron”, kedves felebarátom, bizony.

Mert ez nem mítosz. Nem „az egyén cselekvéselt természetfölöttivé nagyító felfogás”. Ebben a prózában nem az egyén a természetfölötti, sőt éppenséggel nagyon is esendő – hanem a situáció abszurd és a világ irreális.

Darvasi Lászlót is nehéz másként értelmezni – és gondolom, hogy ehhez a Baka-féle ördögösséghez szállított ő is némi kénkövet.

Ha a kisfiú- és kamasz-világot összevetjük a jelzésül közölt történelmi részekkel, akkor pontosan belőhetjük, hogy melyik is az az idő, amiről minden szól., Az is követhető, hogy az idő múlásával hogyan változik Baka István szemlélete, hogyan látja ugyanazt egyre felnőttesebben. (Mert úgy, ahogy azt a kisfiú és a kamasz látta, nem láthatta ő sem utólag.)

Szembesiteném saját magával, 35-40 éve írt leveleivel, nem megy, de szívesen megosztom bárkivel mit is mondana: „Hogy mi milyen hülye kis f..ok voltunk, Bátyus!”

„... ne akarj engem megfosztani attól az illúziótól, hogy életem legszebb éve 1965 volt, nem, bátyus, nekem nem voltak víziókkal terhes éjszakáim (legalábbis nem írtam le), nem szorongtam és nem dühöngtem, csak egy naiv hülye voltam, aki holdnak nézte a sajtot, és nem érezte meg a szagát.

Hülye már nem leszek (dehogynem), de olyan, mint akkor voltam, még akarok lenni és leszek is, de immár nem középiskolás fokon. Azt az enyhén növekvő szennyrteget pedig, ami csak növekszik felettem, de nem szivároog belém, egy ujjomozdulattal letörlöm, csak kiséé kiábrándultam magamból, illetve az emberségemből, de már gyógyulok.” (1967. III. 7-8.) A baráti levelezés nem az örökkévalóságnak szól, de mondandóm és a levélrészlet összefüggéseit talán nem kell külön megmagyarázni.

Sohasem állította, hogy ő lenne a kisfiú, az idegen, Thészeusz, Bakó András, Schéner János, alakjai csak annyira ők, amennyire minden író minden alakja egy kicsit az író maga.

Ha pedig figyelembe vesszük a fenti levélrészletet, akkor el kell gondolkodnunk azon, hogy „Margit” vagy a „Lány” mennyiben valóságos személy, és mennyiben fikció, s ha fikció, akkor miért az? Mikor lesz a „banális malőr” jelentős? (Soha, a legközvetlenebb baráti levelekben sem írta le a „Lány” nevét.) Mint láhattuk: nem konkrétumokról esik szó. Én legalábbis ezt kopogtam ki az ablakpárkányon.

Így osztán maradt a sajt, a hold, és a sajt szaga.

(Embert barátjáról, sajtot a szagáról, holdfényben persze, ha tetszik érteni...)

– * * * –

2006.02.01. – Ezt a szöveget akartam elmondani szeptember 20-án, Szegeden, ez is ott volt a többi között, egy „bugyiban”. Ezt azért ninc szívem a többivel együtt tűzbe vetni. (V.ö. *Evangélium...*) Gondoltam, elküldöm postán, aztán, hogy mégse, főleg, hogy jött közben a *„Margit-értelmezés körei”*. A többit slágvortokban:

– Sót: Tolna

– „télikabát”, „kőd”: versekben visszatérő motívum. Hosszú, de én 4 évig hordtam ugyanazt a bakancsot.

– a kvarcóra megvakul – erről lásd fent.

– nőalakok: nézz körül Szegeden! Márta könyvtáros – valójában a feleség az, de ettől még –vagy éppen ezért stb. Ő történetesen nevesíthető.

– Gábor: nem Kékes, és nem Gábor. De éppenséggel a figura nevesíthető.

– Ilona is nevesíthető – nézd át a leveleit. (Kanga.)

– Edit „Duna-menti kísvárosa”: falu, Dunaszentgyörgy.

– A *„Karácsony”* írásakor Tündének valóban szövödményes tüdőgyulladásá volt.

– Csak ismételni tudom, hogy B. I.-vel kapcsolatban működik egy poszttraumás sokk.

A többi a CD-n. Mi előtte soha nem voltunk így együtt – utoljára 35-40 éve, nem az a szégyenletes szereplés volt a jó, hanem ami utána jött.

– Nem lesz önkéntes visszaemlékezés. Tíz éve nem tűnt fel senkinek, hogy ez az egyébként írástudó kör hallgat? Az derülne ki, hogy az eddigi lihegve önmutogató „barátok” hülyeséget beszéltek. Kell ez nekik? Kell ez nekünk?

– Nem tudok gépelni, bedurrantak megint az újjaim, ennyi is sok nekik. Szánjál rám annyit, hogy ezt visszaküldöd: egyedi példány.

– A szekszárdi „szümpózion” után még nagyobb lesz a hallgatás, ezt borítékolom. (Utólagos: A „kell egy csapatról” azért ninc szó, mert úgy tudtam: ott lesz.)

Üdv: Ottó

Megjegyzés (Á.K.): A kéziratot 2006.02.11-én, szombaton délután kaptam Hanák Zsuzsától a család nevében a németkéri temetőben. Itt volt a 2006.02.02-én, csütörtökön délután háromkor agyvérzésben elhunyt Hanák Ottóra való emlékezés egy kopjafánál, semhonat sír mellett. A beszédet Merő Béla mondta. (Bevezető dal a Honfoglalás című filmből volt, Merő után helybeli barátja, ? Zoltán? búcsúztatta, majd egy német temetési ének következett. Mi Szegedről Tündével voltunk, Szekszárdról Bredán Valéria vitt és hozott minket + egy matematikatanárát, ? Károlyt.)

A kézirat hat fénymásolt oldal; az eredeti A/4-es franciackockás papír, amelyre kézzel írta a szöveget. Ha a szöveget követő magánlevél helytálló állításokat közöl, akkor a „SAJTAPAPÍR” 2005.09.19-én lett készen. Hanák Ottó ugyanis a reggeli busszal érkezett, majd délelőtt Baka Tündével találkozott. Vele töltötte az időt, majd háromkor találkoztunk a Bécsi kávézóban. Ekkor átadott egy nagy dosszié levelet, hogy olvassam el, majd küldjem vissza. Utána Bartókba mentünk. Az est után ők négyen – Kékes Gábor, Lányi Péter, Merő Béla és H.O. – együtt töltötték az éjszakát. Tehát a szöveg előtte keletkezhetett.

